

dinat operationes appetitus intellectivi, qui est voluntas, quae non est subiectum passionis . . . ; et ideo non omnis virtus moralis est circa passiones, sed quaedam circa passiones, quaedam circa operationes¹. Ergo.

2° Hac sententia illud etiam subintelligitur, quod nempe virtus in arduitate refraenandi passiones consistat; id quod a vero longe aberrat. Nam « ratio virtutis magis consistit in bono, quam in difficultate; unde magis est mensuranda magnitudo virtutis secundum rationem boni, quam secundum rationem difficultatis² ». Scilicet, « cum bonum convertatur cum ente . . . , bonum attribuitur alicui et secundum esse substantiale, et secundum esse accidentale, tam in rebus naturalibus, quam in actionibus moralibus³ »; ac proinde « omnis actio, quantum habet de esse, tantum habet de bonitate; in quantum vero deficit ei aliquid de plenitudine essendi, quae debetur actioni humanae, in tantum deficit a bonitate; et sic dicitur mala⁴ ».

3° « Ex hoc aliquis actus est virtuosus, quod per rationem ordinatur ad aliquod bonum honestum⁵ ». Quare pugna adversus passiones, seu nisus, quo passiones cohibentur, rationem virtutis non induit, nisi et ipse ad honestum ordinetur. Hinc passiones non nisi per accidens ad virtutem referuntur; sunt nempe « perfectae virtutis occasio, non tamen causa, sine qua perfectio haberi non potest⁶ ».

4° Perperam Kantius virtutem a sanctitate distinguit, atque hanc in immunitate ab omni passione constituit. Etenim « sanctitas est ab omni immunditia libera, et perfecta, et

¹ 1^a 2^{ae}, q. LIX, a. 4 c.

² 2^a 2^{ae}, q. CXXIII, a. 12 ad 2.

³ 1^a 2^{ae}, q. XVIII, a. 3 ad 3.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. XVIII, a. 1. Cf p. 63.

⁵ 2^a 2^{ae}, q. CXLVII, a. 1 c.

⁶ 3, q. XXVII, a. 3 ad 2. Huc referri potest etiam locus eiusdem sancti Doctoris, qui explicans illud Apostoli, *Virtus in infirmitate perfectitur* (II ad Cor., XII, 9) monet intelligendum id esse, « non quia infirmitas causat virtutem, sed quia dat occasionem alicui virtuti. . . ; est etiam materia alicuius virtutis. . . , et naturaliter est signum virtutis, quia tanto anima virtuosior demonstratur, quanto infirmius corpus ad actum virtutis movet»; Qq. disp., De Virt., q. I, a. 9 ad 49.

immaculata munditia¹, ac proinde non est, nisi perfecta virtus; perfectae autem virtutis moralis est non quidem passiones in totum ab homine evellere, sed eas ordinare², atque, ut inquit s. Bernardus, *vincere*. « Ipsa enim (virtus), si perfecta sit, facile sic animum victorem sui, et invictum reddit ad omnia. Est quippe vigor animi cedere nescius pro tuenda ratione: Aut, si magis probas, vigor animi immobiliter stantis cum ratione, vel pro ratione: Vel sic: Vigor animi, quod in se est, omnia ad rationem cogens, vel dirigens³ ». Et sane, ut praeclare loquitur s. Gregorius Nyssenus, « fieri non potest, ut in vita materiali materiae penitus et affectuum expers vita exigatur. Legislator penitus vacuitatem humanae naturae non praescribit. Non enim aequi legislatoris est ea iubere, quae natura non capit, nec admittit. Nam id perinde est, ac si quis aquatilia traducat ad aeream vitam, aut contra ad aquam ducat ea, quae in aere vivunt. Idcirco ut moderati pariter et lenes simus, non ut affectuum prorsus expertes et a perturbationibus omnino vacui simus, beatificatio nos hortatur. Nam haec quidem excedit naturam; illud vero virtute conficitur⁴ ».

ART. IV. *De virtutum moralium divisione*

192. Quoniam bonum rationis, ad quod virtutes morales proxime ordinantur, non in omnibus materiis eodem modo inveniuntur, diversas oportet eas esse specie differentes⁵. Iam quatuor ex his dicuntur *principales*, quia versantur circa illud,

¹ In lib. III Sent., Dist. III, q. I, a. 1, sol. 1 c.

² 1^a 2^{ae}, q. LIX, a. 2 et 5 c. « Virtus non omnino extinguit passiones; In lib. III Sent., Dist. XXXIII, q. II, a. 2, sol. 2 ad 1. Et Qq. disp., De Virt., q. V, a. 1 ad 6: « Non est de ratione temperantiae, quod omnes pravas concupiscentias excludat, sed quod temperatus non patiatur alias concupiscentias vehementes et fortes, sicut patiuntur illi, qui non studuerunt concupiscentias refraenare». Cf Bened. XIV, *De Servorum Dei beatificatione, et Beatorum canonizatione*, lib. III, c. XXII, n. 7, p. 227, 228, Opp. t. III, Prati 1840, ubi secundum Theologorum doctrinam tradit virtutem etiam heroicam passiones non excludere, sed eas cohibere, et rite ordinare.

³ In Cant. Serm. LXXXV, Opp. t. I, p. 357, Venetiis 1596.

⁴ In Beati mites. Cf quae scripsimus p. 109-110.

⁵ In lib. III Sent., Dist. XXXIII, q. I, a. 1, sol. 1 c.

*quod est potissimum in materia virtutum*¹, ita ut respectu earum aliae virtutes sint secundariae: vel *cardinales*, quia super ipsas, quemadmodum *super cardinem motus ostii*, aliae virtutes fundantur², et ideo *in iis quodammodo vertitur vita moralis*³; unde aliae virtutes respectu illarum dicuntur *adiunctae*⁴. Illae autem sunt *prudentia, iustitia, temperantia, et fortitudo*. *Prudentia* ab Aristotele definitur: *Recta ratio agibilium*⁵; seu virtus, quae intellectum perficit, ut recte circa eligibilia se habeat; idest *ut recte iudicet de his, ad quae appetitus fertur, et ea, quae decent, et expediunt, praecipiat*⁶. Quocirca 1° prudentia differt tum a scientia, nam scientia versatur circa necessaria; prudentia autem circa contingentia, cuiusmodi sunt eligibilia; tum ab arte, quia haec respicit « factibilia, quae scilicet in materia exteriori constituantur, sicut domus, cultellus, et huiusmodi; prudentia autem est circa agibilium, quae scilicet in ipso operante consistunt⁷. 2° Perficit rationem practicam, quia « ratio eorum, quae sunt agenda propter finem, est ratio practica⁸. Hinc « *prudentia* est

¹ *Ibid.*, q. II, a. 1, sol. 1 c.

² *Ibid.*, loc. cit.

³ *Qq. dispp., De Virt.*, q. V, a. 1 c. « In quatuor virtutibus, inquit s. Greg. M., tota boni operis structura consurgit »; *Moral.*, lib. II, c. 36.

⁴ *In lib. III Sent.*, loc. cit.

⁵ *Ethic.*, lib. VI, c. 5.

⁶ Quare *prudentia generalis* virtus dicitur non quidem « quantum ad essentiam, cum contra alias dividatur, sed quantum ad materiam, quia in omnibus moralibus dirigit » (*In lib. III Sent.*, Dist. XXXIII, q. II, a. 1, sol. 3 ad 2); siquidem cognitio prudentiae ad omnes virtutes pertinet; et ideo « est completae omnium virtutum moralium » (2^a 2^{ac}, q. CLXVI, a. 2 ad 1). Ad rem s. Basilius: « Vera prudentia eorum, quae agenda sunt, et non agenda, cognitio est; quam si quis recte secutus fuerit, numquam ab officio, virtuteque discedet »; *Hom. II variorum argumentorum in principium Proverbiorum*.

⁷ 2^a 2^{ac}, q. XLVII, a. 5 c. Cf 1^a 2^{ac}, q. LVII, a. 4 c. « De his, in quibus bonum operantis consistit, est prudentia, et haec agibilitate dicuntur. Ea enim, quae transeunt in exteriorem materiam, ad perficiendum eam, dicuntur factiones magis, quam actiones, et circa eas est ars mechanica »; *In lib. III Sent.*, Dist. XXXIII, q. II, a. 2, sol. 1 c. *Vid. Lexicon philos.* cit., etc., p. 10.

⁸ 2^a 2^{ac}, q. XLVII, a. 2 c. « Prudentia principaliter consistit. . .

in ratione cognitiva practica, sicut in subiecto¹. 3° *Principius actus prudentiae* est *praecipere*: hic enim « *actus* est proprie practici intellectus, in quantum est *operativus*². 4° *Prudentia*, cum perficiat rationem, « secundum essentiam suam est intellectualis virtus; sed secundum materiam convenit cum virtutibus moralibus³. Nam est « *recta ratio eligibilium*: agibia autem dicuntur moralia opera . . ., et ideo prudentia convenit cum moralibus virtutibus quantum ad sui materiam, et propter hoc connumeratur eis⁴. Hanc ob rationem dicitur « *media inter virtutes intellectuales et morales, quantum ad hoc, quod in subiecto convenit cum virtutibus intellectualibus; in materia autem totaliter convenit cum moralibus*

⁵. 193. *Iustitia determinato et stricto sensu accepta*⁶ definitur, *constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*; quae definitio a celeberrimo Romano Iurisconsulto Ulpiano tradita communiter recepta est, atque a s. Thoma his verbis enunciata: « *Iustitia est habitus, secundum quem aliquis constanti ac perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit* ». Hinc 1° « *iustitiae proprium est, inter alias virtutes, ut ordinet hominem in his, quae sunt ad alterum*

⁸; ac proinde « *propriae operationes iustitiae sunt operationes exteriores*,

in applicatione ad opera » (*ibid.* a. 16 ad 3); id quod ad rationem practicam pertinet.

¹ *In lib. III Sent.*, Dist. XXXIII, q. II, a. 4, sol. 4 c.

² 1^a 2^{ac}, q. LVII, a. 6 c. « *Ratio etiam praecipit mediante voluntate, in quantum sententia aliiquid esse faciendum* »; *In lib. III Sent.*, Dist. cit., q. II, a. 4, sol. 4 ad 1. Diximus *principius*, quia prudentiae tria recensentur munera, nimur bona consultatio de iis, quae agenda sunt: rectum iudicium, quo quidpiam agendum, vel fugiendum iudicatur: et sententia, seu imperium, quo res illa executioni tradi iubetur.

³ *Ibid.* q. LVIII, a. 3 ad 1.

⁴ *Qq. dispp., De Virt.*, q. V, a. 1 ad 3.

⁵ 2^a 2^{ac}, q. CLXXXI, a. 2 ad 3.

⁶ Diximus *determinato et stricto sensu*, quia *iustitia latius quandoque sumitur ad collectionem omnium virtutum significandam; uti apud Matth. c. I, v. 19, Joseph vocatur iustus, idest omnibus virtutibus exornatus*. Cf s. Ioann. Chrysost., *Homil. XXIII*, n. 5.

⁷ 2^a 2^{ac}, q. LVIII, a. 1 c.

⁸ *Ibid.*, q. LVII, a. 1 c.

secundum quod ordinantur ad alterum¹. Nam « iustitia importat aequalitatem quamdam, ut ipsum nomen demonstrat; dicuntur enim vulgariter ea, quae adaequantur, *iustari*: aequalitas autem ad alterum est². » 2° Iustitia est in voluntate, sicut in subiecto. Sane, subiectum iustitiae non quidem potentia cognitrix, sed appetens esse debet: « non enim dicimus iusti ex hoc, quod recte aliquid cognoscimus. . . , sed iusti in hoc dicimus, quod aliquid recte agimus: proximum autem principium actus est vis appetitiva ». Iam haec vis sentiens esse nequit: nam « reddere unicuique quod suum est, non potest procedere ex appetitu sensitivo, quia apprehensio sensitiva non se extendit ad hoc, quod considerare possit proportionem unius ad alterum; sed hoc est proprium rationis. Unde iustitia non potest esse, sicut in subiecto, in irascibili et concupiscibili, sed solum in voluntate³ ».

¹ In lib. III Sent., Dist. XXXIII, q. II, a. 2, sol. 3 c.

² 2^a 2^{ae}, q. LVII, a. 1 c. Etsi autem non sit nisi unius hominis ad alium; tamen « secundum similitudinem accipiuntur in uno et eodem homine diversa principia actionum, quasi diversa agentia, sicut ratio, et irascibilis, et concupiscibilis: et ideo metaphorice in uno et eodem homine dicitur esse iustitia, secundum quod ratio imperat irascibili, et concupiscibili, et secundum quod haec obediunt rationi; et universaliter secundum quod unicuique parti hominis attribuitur quod ei convenient »; Ibid., q. LVIII, a. 2 c.

³ 2^a 2^{ae}, q. LVIII, a. 3 c. Ex his patet iustitiae subiectum dici posse rationem non quidem « secundum quod ratio est cognitiva potentia . sed secundum quod ratio comprehendit et cognitionem, et affectionem: secundum quod dicitur, quod voluntas est in ratione »; In lib. III Sent., Dist. XXXIII, q. II, a. 4, sol. 3 c. Hic autem illud, quod s. Thomas docet circa voluntatem, quatenus est subiectum virtutis, praestat adnotare: Nulla superaddita virtute indiget voluntas, quae eam perficiat circa bonum sibi proportionatum, sibique singulariter proprium, seu quod proportionem voluntatis neque ratione speciei, neque ratione individui, excedit: Ratione quidem speciei proportionem voluntatis excedit illud, quod homo viribus naturae attingere non potest; ratione autem individui, illud, quod etsi conaturae sit homini, tamen non ad ipsum, qui illud vult, sed ad alterum ordinatur. Ratio, ob quam voluntas circa bonum, quod neutro modo suam proportionem excedit, nulla indiget virtute, est quia ipsa in huiusmodi bonum *ex ipsa ratione potentiae tendit*. Nimurum, illud, quod virtus efficit circa alias potentias, voluntas ex ipsa ratione sueae potentiae iam habet: nam eius obiectum est bonum sibi a ratione propositum; « unde tendere in

194. *Fortitudo*, prout est specialis virtus, definitur: virtus firmans animum ad agendum, vel patientem ea, quae rectae rationi sunt consentanea. Fortitudo, inquit s. Thomas, « importat firmitatem animi in sustinendis et repellendis his, in quibus maxime difficile est firmitatem habere, scilicet in aliquibus periculis gravibus; unde Tullius dicit in sua *Rethor.*, quod fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio⁴. » Hinc 1° fortitudo versatur mediate circa pericula et mala, praesertim gravissima, cuiusmodi sunt pericula mortis; immediate circa passiones timoris et audaciae, quae circa illa pericula versantur, hanc secundum rectam rationem moderando, illum cohibendo⁵. Quare Aristoteles nuncupabat fortitudinem *mediocritatem inter audaciam et timorem constitutam*⁶. 2° Duo sunt actus fortitudinis, nempe aggredi, seu pericula, sub spe alicuius boni, adire, et sustinere, seu res adversas constanter tolerare. Aggredi « pertinet ad fortitudinem, secundum quod moderatur audaciam: sed sustinere sequitur repressionem timoris⁷. » 3° Fortitudo est

bonum hoc modo se habet ad voluntatem, sicut tendere in delectabile ad concupiscibilem, et sicut ordinari ad sonum se habet ad auditum (Qq. dispp., De Virt., q. I, a. 3 c.). E contrario, non solum circa bonum, quod limites naturae excedit, sed etiam circa illud, quod non est sibi singulariter proprium, sed alienum, virtute indiget, ut « non obstante proprii amoris pondere, in bonum alienum inclinetur » (Gonetus, *Manuale Thomistarum*, t. III, tract. IV, § 2, p. 364, Bitteris 1680). Quapropter « virtutes, quae ordinant effectum hominis in Deum, vel in proximum, sunt in voluntate, sicut in subiecto, ut caritas, iustitia, et huiusmodi »; 1^a 2^{ae}, q. LVI, a. 6 c.

⁴ 2^a 2^{ae}, q. CXXIII, a. 2. Diximus, *prout est specialis virtus*; nam potest accipi *fortitudo*, « secundum quod absolute importat quamdam animi firmitatem: et secundum hoc est generalis virtus, vel potius conditio cuiuslibet virtutis; quia, sicut dicit Phil. in 2 Ethic., ad virtutem requiritur firmiter et immobiliter operari »; loc. cit.

⁵ Ibid., a. 3, et 4 c.

⁶ Ethic., lib. III, c. 7, p. 32, Opp. t. II, ed. cit.

⁷ 2^a 2^{ae}, q. CXXIII, a. 6 c. Sustinere est principalis actus fortitudinis, seu « fortitudo est magis circa timores reprimendos, quam circa audacias moderandas » (ibid.). Nam « sustinere est difficilis, quam aggredi, triplici ratione. Primo quidem, quia sustinere videtur aliquis ab aliquo fortiori invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris: difficilis autem est pugnare cum fortiori, quam cum debi-

in appetitu irascibili, sicut in subiecto; consistit enim in hoc, quod passiones appetitus irascibilis absque difficultate sequantur ordinem rationis¹.

195. Denique temperantia est virtus medium rationis poniens in delectationibus corporeis, praesertim tactus²; vel, ut eam s. Augustinus definivit, « rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata dominatio³. Hinc 1° temperantia « est circa concupiscentias, et delectationes, sicut fortitudo est circa timorem, et audaciam ». Et sicut « fortitudo est circa timores, et audacias respectu maximorum malorum »; ita « temperantia est circa concu-

liori. Secundo, quia ille, qui sustinet, iam sentit pericula imminentia; ille autem, qui aggreditur, habet ea, ut futura: difficultus autem est non moveri a praesentibus, quam a futuris. Tertio, quia sustinet importat diuturnitatem temporis; sed aggredi potest aliquis ex subito motu: difficultus autem est diu manere immobilem, quam subito motu moveri ad aliquod arduum» (*ibid. ad 1.*). Insuper fortitudinem magis elucere in repentinis periculis, quam in praevisis affirmat idem s. Thomas (*ibid., a. 9.*), quia in periculis repentinis necesse est, ut habitus fortitudinis sit magis confirmatus, cum nec detur deliberationi locus, nec ad repentina se comparare per tempus liceat.

¹ Qq. disp., *De Virtut.*, q. I, a. 4 ad 2. Porro, appetitus sensitivus subiectum virtutis esse dicitur, prout per quandam participationem rationis movetur a voluntate (1^a 2^{ae}, q. LVI, a. 4 c.). Sane, « virtutes humanae sunt, quibus opus hominis bonum redditur: unde in omni potentia, quae est principium humani operis, oportet esse habitum virtutis, quo opus eius bonum redditur; alias non esset sufficienter homo per virtutem perfectus. Principium autem humani operis est omnis potentia, in qua aliquid rationis invenitur, a qua homo habet, quod homo sit. Unde, cum in irascibili, et concupisibili, quae sunt partes sensibilis appetitus, sit aliquid rationis participative, in quantum rationi obedire possunt . . . , oportet, quod in irascibili, et concupisibili sint aliquae virtutes, sicut in subiecto; quibus efficiuntur, ut facile rationi obedient illae potentiae, in quibus sunt: quod quidem contingit, in quantum passiones reprimuntur, ut non rationem perturbent »; *In lib. III Sent.*, Dist. XXXIII, q. II, a. 4, sol. 2 c.

² 2^a 2^{ae}, q. CXLI, a. 4 c.

³ Lib. Qq. LXXXIII, q. 31. Vid. etiam *De lib. arb.*, lib. I, c. 43. Si late sumatur, non est specialis virtus; nam significat quamdam moderationem, quam ratio humanis actibus imponit; 1^a 2^{ae}, q. LXI, a. 4 c. et ad 2.

piscientias maximarum delectationum⁴. 2° Specialis bonitas, seu honestas temperantiae in eo reperitur, quod homo his delectationibus moderate, et secundum rationis regulam utatur. « Omnia delectabilia, quae in usum hominis veniunt, ordinantur ad aliquam eius vitae necessitatem, sicut ad finem: et ideo temperantia accipit necessitatem huius vitae, sicut regulam delectabilium, quibus utitur, ut scilicet tantum eis utatur, quantum necessitas huius vitae requirit⁵. 3° Temperantia est in appetitu concupisibili, sicut in subiecto, ob eamdem rationem, qua fortitudo est in irascibili³.

196. Porro ex his virtutibus eae, quae moderantur passiones, dicuntur hominem *ad seipsum* recte ordinare, siquidem passiones interiores secundum se non ordinantur ad alterum, sed tantum quoad effectus, scilicet quoad exteriores operationes⁴: eae autem, quae moderantur operationes, dicuntur ordinare hominem *ad alterum*; nam, ut advertit Suarez, « virtutes dicuntur esse circa operationes, quia ita referuntur ad rectitudinem ipsarum operationum per se; ut non respiquant tantum perfectionem ipsius operantis in seipso, sed prout ad alium refertur; nec per se tendant ad moderandum affectum, et subiciendum unum appetitum alteri, sed solum ad bene exercendum officium erga alterum⁵ ».

Harum virtutum natura declarata, sequentem demonstramus propositionem:

¹ 2^a 2^{ae}, q. CXLI, a. 4 c. Temperantiam ostendit (*ibidem a. 5*) sanctus Doctor versari praecipue circa delectationes tactus, et secundario circa delectationes gustus, vel olfactus, vel visus; et magis circa gustum, quam circa hos alios sensus, cum gustus tactui propinquior sit ceteris sensibus.

² *Ibid.*, a. 6 c. Et s. Augustinus: « Habet vir temperans in huiusmodi rebus mortalibus et fluentibus vitae regulam . . . ; ut eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet; sed ad vitae huius, atque officiorum necessitatem, quantum sat est, usurpet, utentis modestia, non amantis affectu »; *De moribus Eccl. cathol.*, lib. I, c. 21.

³ De his virtutibus fuse agit Benedictus XIV, *De Servorum Dei beatificatione, et Beatorum canonizatione*, lib. III, c. 24, p.253 sqq, *Opp.*, t. III, Prati 1840.

⁴ 2^a 2^{ae}, q. LVIII, a. 8 ad 3.

⁵ *De Virtutibus in genere*, Disp. III, sect. IV, n. 3. Cf s. Thom., 2^a 2^{ae}, q. LVIII, a. 9 c.

197. Prop. *Virtutes cardinales sunt prudentia, iustitia, fortitudo, et temperantia.*

Prob. Virtutes cardinales diversis modis, quibus bonum rationis, quod est eorum obiectum, seu principium formale, accipi potest, respondeant oportet. Atque bonum illud non nisi quatuor modis accipi potest. Scilicet, vel prout in ipsa consideratione rationis consistit, et quatenus ratio illud eligendum esse decernit; vel prout est quidam ordo, secundum quem ratio componit appetitus tum operationes, tum passiones rationi obsistentes: et quoniam passio rationi obsistit vel quatenus ad aliquid ipsi contrarium nos instigat, vel quatenus ab eo, quod ratio dictat, avocat; ordo, secundum quem ratio passiones componit, dupliciter se habet; nempe vel passionem cohibet, vel nos firmat, ne a bono rationis recedamus. Ergo non nisi quatuor sunt virtutes cardinales. Eas autem esse adamussim prudentiam, iustitiam, fortitudinem, et temperantiam, ostenditur ex ipsarum, quam explicavimus, natura, quippe quae diversos illos modos, quibus bonum rationis, seu obiectum virtutis considerari potest, proprie praeserent¹. Atque id ex eo confirmatur, quod quadruplex subiectum virtutis moralis esse potest, nempe vel *rationale per essentiam*, seu ipsa ratio, vel *rationale per participationem*, quod est voluntas, vel appetitus irascibilis, vel appetitus concupisibilis. Iam prudentia, ut diximus, est in ratione, tamquam in subiecto; iustitia in voluntate, fortitudo in appetitu irascibili, et temperantia in concupisibili².

198. Sed quoniam etiam inter recentiores non desunt, qui diversa ratione enumerationem virtutum cardinalium instituant³; praestat allatam argumentationem amplius declarare. Virtutes cardinales eae sunt, quarum actus maxime et potissimum exhibent, quae in omnibus actibus virtutis inveniuntur⁴: et quoniam quatuor in qualibet virtute existunt, scilicet, *cognitio dirigens, rectitudo, firmitas, et moderatio*, virtutes car-

¹ 1^a 2^{ae}, q. LXI, a. 2 c. — ² Ibid.

³ Inter hos recensentur Schleiermacher, Rothe, Imman. Herm. Fichte, Chalybaeus, Adolph. Wuttke, de quibus vid. Muller, *Op. cit.*, lib. I, tract. IV, cap. II, sect. II, art. 1, § 109, p. 396, ed. cit.

⁴ Cf p. 124.

dinales eae dicendae sunt, quarum actus versantur circa id, quod in hisce singulis maximum et potissimum est, ita ut illis ceterae virtutes tamquam *secundariae* subiiciantur. Iam vero 1^a, ad prudentiam pertinet id, quod in cognitione dirigente est praecipuum; siquidem per prudentiam sit *ratio bene praeceptiva*, ad quod alii actus rationis practicae, nempe *consiliari*, et *iudicare de consiliatis*, ordinantur¹. 2^a Iustitia versatur circa id quod maximum est in rectitudine actus: ipsa enim rectitudinem actus respicit, prout ad alterum comparatur; rectitudo autem actus « maxime laudatur in his, quae sunt ad alterum; quando scilicet homo actum suum rectificat non solum in his, quae ad ipsum pertinent, sed etiam in his, in quibus cum aliis communicat; dicit enim Philosophus in 5° *Ethic.*, c. 1, quod multi in propriis quidem virtute uti possunt, in his autem, quae sunt ad alterum, non possunt ». 3^a Temperantia, quippe quae concupiscentias delectabilium secundum tactum comprimit, illud exhibit, quod in moderatione potissimum est: nam « moderatio, sive refractio ibi praecipue laudem habet, et rationem boni, ubi praecipue passio impellit, quam ratio refractare debet, ut ad medium virtutis perveniat: impellit autem passio maxime ad prosequendas delectationes maximas, quae sunt delectationes tactus ». 4^a Fortitudo, cum efficiat, ut homo impavide circa gravissima pericula se habeat, illud praeserferet, quod in firmitate est maximum: nam « firmitas praecipue laudem habet, et rationem boni in illis, in quibus passio maxime movet ad fugam; et hoc praecipue est in maximis periculis, quae sunt pericula mortis² ».

¹ « In his, quae per hominem fiunt, principalis actus est praecipere, ad quem alii ordinantur »; 1^a 2^{ae}, q. LVII, a. 6 c.

² Qq. disp., *De Virt.*, q. V, a. 1 c. Cf 1^a 2^{ae}, q. LXI, a. 3. Quod si prudentia, iustitia, fortitudo, et temperantia latiori sensu sumantur, ipsae generales modos virtutum significant: scilicet prudentia quamcumque bonitatem in consideratione rationis; iustitia quamcumque rectitudinem operationes humanas exaequantem; temperantia quamcumque moderationem, qua appetitus hominis a temporariis bonis avocatur; fortitudo quamcumque animi firmitatem, quae hominem adversus quorūcumque malorum impetum solidat (Qq. disp., loc. cit. ad 1). Iam etiam hoc sensu acceptae illae cardinales sunt, quia sunt quasi generales ad omnes virtutes; 1^a 2^{ae}, ibid.

199. Quod autem spectat ad ceteras virtutes, quas virtutes cardinales amplectuntur, ipsae in triplici differentia sunt positae. Aliae enim virtuti cardinali tamquam species subiiciuntur, et ideo partes *subjectivae* virtutis cardinalis vocantur: aliae, sine quibus virtus cardinalis integra esse non potest, partes *integrales* appellantur, non quia virtutem tamquam aliquod totum componunt, sed quia sunt ea, quae ad perfectum actum virtutis cardinalis exiguntur: aliae instar potentiarum, seu facultatum virtutibus cardinalibus inserviunt, et earum partes *potentiales* nominantur; nempe, quemadmodum anima per unamquamque potentiarum non totam suam potestatem, sed tantum aliqua ex parte explicat; ita virtutis cardinalis partes *potentiales* non totam illius vim, sed tantum aliqua ex parte manifestant, quia vel ad aliquos secundarios actus ordinantur, vel aliquid participant de modo, qui principalius et perfecte in virtute cardinali invenitur¹.

200. Porro nimis longo sermone, quem ratio nostri operis non sinit, uteremur, si singulas has virtutum partes explicandas susciperemus². Quare aliquod exemplum circa singulas partes dumtaxat innuimus: Prudentiae partes potentiales sunt, *Eubulia*, cuius actus est recte deliberare circa ea, quae agenda sunt, ut nihil temere et inconsulto aggrediamur: *Synesis*, cuius actus est recte de ipsis iudicare secundum communes regulas: *Gnome*, cuius actus est de eis iudicare ex altioribus principiis praeter communes regulas, prout loci, temporis, rerumque circumstantiae exposcent; unde qui hac virtute ornantur, perspicaces in iudicando dicuntur³.

201. Partes quasi integrales fortitudinis sunt *Fiducia*, ut scilicet aliquis promptum habeat animum ad maxima pericula adeunda, aut gravissima mala toleranda: *Magnificentia*, quae pertinet ad operis executionem, ne scilicet aliquis deficiat in executione illorum, quae cum fiducia inchoavit: *Patientia*, per quam animus non frangitur tristitia, nec a sua decidit

¹ 2^a 2^{ae}, q. XLVIII, a. un. c.; In lib. III Sent., Dist. XXXIII, q. III, a. I, sol. 1 c.

² De aliquibus, quae inter eas praecipuae sunt, disserendi occasio in decursu huius operis nobis se offeret.

³ 2^a 2^{ac}, q. LI, aa. 4-4. Cf p. 123, not. 2

magnitudine: *Perseverantia*, hoc est stabilis, ac firma permanentia in bono opere usque ad finem⁴. Item, partes integrales temperantiae sunt *honestas*, et *verecundia*: *Honestas*, quae hic non generatim accipitur pro consensione cuiuslibet boni actus cum ratione; sed speciatim pro virtute, qua refutat homo, quae maxime ipsum dedecent, id est brutas voluntates, ob amorem decoris in temperantiae actibus eluentis²: *Verecundia*, qua homo timet, ne ob turpes actus ab aliis exprobretur³.

202. Partes *subjectivae* iustitiae sunt *iustitia generalis*, quae etiam *legalis* dicitur, et *iustitia particularis*, quae in *commutativam*, et *distributivam* dividitur: ex quo existunt tres iustitiae species, *generalis*, sive *legalis*, *distributiva*, et *commutativa*⁴. Quae quidem divisio ratione non caret. Virtutis enim iustitiae proprium est, quemlibet hominem rectum efficere erga alium, seu efficere, ut quisque unicuique ius suum, nempe quidquid ei debetur, reddat. Quot itaque modis potest quis ad alterum comparari, tot sint oportet iustitiae species. At vero tripliciter, quoad praesens attinet, potest quis erga alterum se habere: nimur vel ut pars ad totum, vel ut pars ad partem, vel ut totum ad partem. Priori modo civis comparatur ad civitatem: altero civis ad civem: tertio superior, vel civitas ad subditos. Iustitia, quae hominem priori modo efficit rectum, dicitur *generalis*, et *legalis*: *generalis* quidem, tum quia persecutur, intenditque bonum civitatis, seu reipublicae bonum, quod est bonum quoddam generale, utpote commune omnibus, quos res publica comprehendit; tum quia ad aliarum etiam virtutum actus promovet et impellit, quantum illis omnibus commune bonum perficitur et integratur: *legalis* vero, quia dum dirigit aliarum virtutum actus in bo-

¹ 2^a 2^{ae}, q. CXXVIII, a. un. Si haec partes coarctentur ad propriam materiam fortitudinis, hoc est pericula mortis, ab Angelico Praeceptore dicuntur partes eius *integrales*. Sed si ad alias alias materias referantur, in quibus minus periculi sit, dicendae sunt, ut monet idem sanctus Doctor, virtutes distinctae a fortitudine secundum speciem suam, licet ei adiungantur, sicut secundarium principali; *Ibid.*

² 2^a 2^{ac}, q. CXLV, a. 4 c.

³ *Ibid.*, q. CXLIV, a. 4 c., et a. 4 ad 4.

⁴ *Ibid.*, q. LVIII, a. 6 c., et q. LXI, a. 1 c.

num commune, indolem legis exprimit, cuius est bonum commune respicere¹. Iustitia, quae secundo modo hominem ad hominem comparatum rite recteque disponit, dicitur *commutativa*; versatur enim circa contractus permutationes, commercia, quae inter privatas personas exerceri solent. Quae demum hominem dirigit tertio modo comparatum, dicitur *distributiva*, quia locum habet in honorum onerumque distributionibus; efficit enim, ut tam bona, quam onera communia privatis personis recto ordine, rectaque ratione distribuantur². Iam iustitia commutativa proportionem servat simplicem, quam *arithmeticam* vocant: distributiva vero proportionem comparatam, quam *geometricam* appellant. Vide-licet commutativa iustitia omnimodam inducit aequalitatem,

¹ Quoniam ad iustitiam legalem hoc modo sumtam observatio omnium legum pertinet, oritur inter Philosophos atque Theologos insignis controversia, an haec iustitia legalis sit specialis aliqua virtus, et prorsus sciuncta a ceteris, an potius indistincta, et ex illarum omnium amplexu consurgens. Controversia haec fusa explicatur a Cardinali de Aguirre in tract. *de virtutibus et vitiis*, Disput. 10, q. 4, sect. I sqq; ubi juxta D. Thom. In lib. I *Ethic.*, lect. II, et latius in ^{2^a} 2^a, q. LVIII, a. 3 et 6, docet, iustitiam legalem duplicer accipi posse, primo videlicet pro virtute quadam speciali, quae ex propria ratione spectat bonum commune, veluti obiectum proprium, et in illo ordinat ceteras peculiares virtutes, instar cuiusdam causae universalis: secundo autem accipi posse non pro causa universalis intragenus virtutum; sed pro effectu, nimirum pro qualibet peculiari virtute imperata, seu ordinata a iustitia legali in bonum commune rei publicae. Quibus positis, infert, iustitiam legalem, licet natura sua et essentia sit virtus peculiaris, et certae cuiusdam speciei, extensione tamen, sive imperio et ordinatione non esse nisi virtutem generalem. Nec enim per hoc, quod iustitia legalis, quae est virtus universalis quoad effectus, imperet seu ordinet peculiares virtutes, fortitudinem videlicet, aut temperantiam in bonum commune legibus praescriptum, mutatur natura fortitudinis vel temperantiae, sed solum iis certus audit ordo ad bonum publicum civitatis, invariata illarum specie et essentia. Vid. Benedictum XIV, *Op. cit.*, lib. III, c. 25, § II, n. 13, p. 560, ed. cit.

² I, q. XXI, a. 1 c., et 2^a 2^a, q. LXI, a. 1. Aristoteles iustitiam commutativam vocat *correctoriam*, quia si quid peccatum fuerit, corrigit; Eth. Nich., lib. V, c. 4, Opp., t. II, p. 56, ed. Didot, Parisii 1830. Minus accurate autem Grotius (*De iure belli et pacis*, lib. I, c. 1, § 8) loquitur, cum iustitiae illas duas partes vocat *expleticem*, et *attributricem*. Vid. Finetti, *Op. cit.*, t. I, lib. II, c. 4, p. 64, ed. cit.

cuiusmodi est inter rem, et rem, ut illud, quod tribuitur, prorsus aequale sit illi, quod acceptum fuerat: e. g., si quatuor quis nummos mutuo accepit, quatuor nummos creditori rependere tenetur. At aequalitas, quae a distributiva iustitia servatur, huiusmodi non est, nisi proportione quadam, ut scilicet tanto plus alio quis recipiat, quanto amplius praet illo dignitate praestat, aut merito; adeoque non est aequalitas rei ad rem, sed proportio rei ad personam³.

ART. V. *De virtutum moralium mediocritate, et connexione*

203. Sunt hae duae virtutum moralium praecipuae proprietates. Quarum primam innuit Aristoteles, ubi docet virtutem moralem esse *habitum cum consilio et deliberatione*, qui in mediocritate consistit⁴. Scilicet virtus in modo, sive mediocritate consistere dicitur, quatenus *inter superabundantiam*, et *defectum* est collocata⁵, ut si ad alterutrum illa deflectat, atque auream illam mediocritatem non servet, in unum ex vitiis extremis vergere videatur. Quocirca proprietas illa non ita explicanda est, ut virtus ex utroque extremo participet, et componatur; sed potius ab utroque extremo recedat; « nec ad superfluum, nec ad diminutum declinando ».

Hanc virtutis proprietatem ita explicatam demonstramus sequenti Propositione:

204. *Virtus consistit in medio.*

Prob. Virtutes morales in eo consistunt, quod passiones et operationes hominis, quae earum materiam constituunt,

¹ In lib. *De Div. Nom.*, c. VIII, lect. IV, et In lib. V *Ethic.*, lect. V. Vocatur proportio geometrica, quia sicut meritum ad meritum se habet, ita praemium ad praemium, adeo ut si habent meritum, ut octo, dentur centum nummi, habenti meritum, ut quatuor, quinquaginta tribuantur. — ² Eth. Nich., lib. II, c. 6, p. 20, ed. cit.

³ Qq. *dispp.*, *De Virt.*, q. I, a. 13 c.

⁴ S. Bonav., In lib. III *Sent.*, Dist. XXXIII, a. 1, q. 2 *ad arg.* Cf Lexicon etc., p. 196-197. Hinc haud ingenue hoc Peripateticorum dogma explicabant Stoici, qui virtutem, secundum illos, ex utroque extremo permisceri censebant, ac proinde virtutem non aliud esse, quam vitium moderatum, in quo nimirum temperies, sive mediocritas adhibeatur.